

EL MAGNE DILUVI DE 1617 EN LES SEVES FONTS

FRANCESC ROMA I CASANOVAS

Patronat d'Estudis Osonencs

fromac@gmail.com

The great flood of 1617 in its sources

A inicis de novembre de 1617 es van produir unes greus inundacions a casa nostra, inundacions que suposaren grans pèrdues materials i també de vides humanes. Aquest article intenta fer-ne un repàs i examinar les conseqüències que van tenir, especialment a la plana de Vic.

Paraules clau: Inundacions, Catalunya, any del diluvi, 1617.

At the beginning of 1617, Catalonia suffered serious flooding, floods that caused major material losses as well as human lives. This article reviews what occurred and examines the consequences that it had especially on the Plana de Vic.

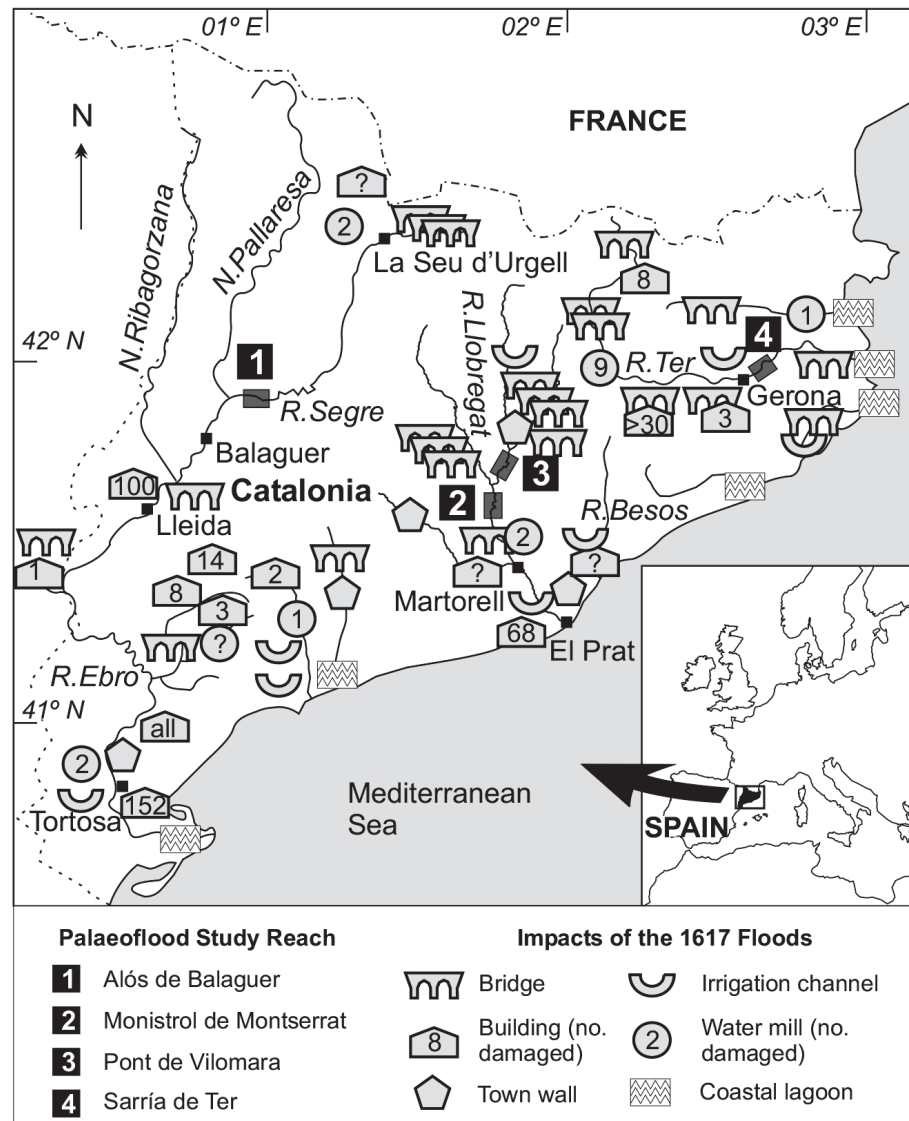
Keywords: Floods, Catalonia, flood year, 1617.

Data de recepció: 01/8/2017. Data d'acceptació: 20/10/2017.

En aquest article pretenc repassar i donar a conèixer algunes dades inèdites sobre l'aiguat que l'any 1617 va assolir bona part de Catalunya, especialment dades extretes de documentació primària. El que aquí es digui es pot complementar amb una bona anàlisi del que va ser des d'un punt de vista meteorològic, que es pot consultar en el treball de Thorndycraft i altres (2006) (vegeu també Barriendos, 2007). La relació documental que es presenta no pretén ser en cap moment exhaustiva.

Aquest tema ja va ser tractat, encara que de passada, l'any 1904 per Lluís B. Nadal (1904), en el seu *Episcopologio*, quan feia referència a uns fets del dia 5 de novembre de 1617, que eren conseqüència de l'aiguat que dos dies abans havia patit la ciutat de Vic. Arran d'això, es va recórrer al bisbat i al capítol per ajudar a aconseguir que el rei moderés les seves pretensions tributàries.

Així mateix, l'any 1977 Eduard Junyent hi va dedicar un article que es va publicar a la revista *Ausa*, que també començava parlant de la ineptitud de Felip III i del desgavell econòmic que imperava durant el seu regnat, però que ofería una panoràmica quasi pericial del que s'havia esdevingut a la capital osonenca (Junyent, 1977).

Mapa que recull els impactes de les inundacions de 1617. Extret de Thorndycraft i altres, 2010.

Personalment, la primera notícia que vaig tenir sobre les terribles inundacions del 3 de novembre de 1617 la vaig trobar en el moment de fer l'estudi sobre el temps atmosfèric i els rituals religiosos al bisbat de Vic (Roma i Casanovas, 2011). En aquell llibre feia esment d'un document que es conserva a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona. Es tracta d'una relació que només amb el seu títol ja ens informa de la gravetat dels fets: *Relacion del grande diluvio, y inundaciones q por el fin del año 1617 y principio del de 1618 huvo casi por toda Cataluña, y por muchas partes de España*.¹ Serà justament amb aquest text que començarem el nostre repàs.

Relació dels fets segons un document de la Universitat de Barcelona

En el document que acabem d'esmentar, en cinc pàgines s'hi explica com el nivell del riu Ebre al seu pas per Tortosa va pujar tant que s'hi van ensorrar 150 cases. També es diu que a Vic, el 3 de novembre de 1617 a les cinc de la tarda, el cel es va ennegrir i va començar a caure aigua, pedra, llamps i trons d'una manera «[...] que nunca los nacidos tal avian visto». Van ser més de vint-i-quatre hores seguides de pluja que van fer créixer el riu Mèder fins al punt que passava per sobre del pont del carrer de Sant Francesc. A més a més, un gran arbre es va encallar al pont i va inundar els carrers de Sant Francesc i d'Esclafidors; més de cinquanta cases resultaren arruïnades (Junyent, 1977). Els habitants del carrer de Sant Francesc van haver de refugiar-se al convent de predicadors, on els donaren menjar i els escalfaren,

«[...] q como era invierno, y es aquella tierra frigidissima padecian mucho todos. Y luego sacaron el Santissimo Sacramento cantando con mucha devocion y lagrimas hymnos y otras oraciones, pidiendo todos misericordia a Dios. El qual fue servido de que amaynara algun tanto la agua que pudieron passar los Conselleres a dar socorro a los de la dicha calle de S. Francisco. Llebose el rio las morallas de la puente: derribó el Hospital de S. Bartholome: llebose de fundamentos el molino de un particular que se llamava Gallinés, y assi todo entero iba nadando rio abajo, como si fuera una nave, cosa que admira el solo oyrlo: murieron en el dicho molino ocho personas entre hombres y mugeres. En otro molino mas abaxo se ahogaron quatro muchachitos que ahun mamavan. Es grandissimo el daño que por toda aquella tierra de Vique se [h]a recebido en heredades, casas, molinos, etc. Llebose un arco de la puente tan nombrada de Roda. En Centelles y otros muchos lugares, se [h]a padecido muchissimo. Y afirman muchos que en la plana de Vique, y en Puigcerdan y Seo de Urgel se vieron visiones espantosas, y oyeron bozes horrendas de animales y extraordinarias.»²

Pel que es desprèn d'aquest document, aquestes inundacions van afectar bona part de Catalunya, des de les terres de l'Ebre fins a la Cerdanya.

1. BUB, manuscrit 1008, f. 251-255.

2. *Relacion del grande diluvio, y inundaciones q por el fin del año 1617 y principio del de 1618 huvo casi por toda Cataluña, y por muchas partes de España*. BUB, manuscrit 1008, f. 251-255.

El *Manual de novells ardots*

A més d'aquest document, tenim una relació dels fets que es va escriure en el dietari del Consell de Barcelona (Bruniquer; Carreras i Candi; Gunyalons i Bou, 1912: vol. V, 27; *Manual de novells ardots*, 1900: vol. IX, 355-357). En el *Manual de novells ardots*, primerament es fa referència als fets que varen tenir lloc a la ciutat de Barcelona, especialment al temporal marítim que va afectar seriosament el seu port i a les accions que van tenir lloc per mirar de comunir la maltempada.³ En un segon moment, però, el dietari del consell barceloní feia un resum dels fets ocorreguts més enllà de la Ciutat Comtal. Així, hi llegim:

«Éssent assossegada dita tempesta de la mar per causa dels grans diluvis de aygues que en dits dos dies dura la tempesta de la mar y despres caygueren, se tingue notícia dels grans danys havian donats dites aygues, los quals son tals que dos milions segons molta gent diu no bastarien a reparar dits danys, que donaren los rius eixint de mare, y los que en algun temps no acostumaven portar aygua se tornaren rius caudalosos y en particular lo riu de Lobregat isque tant de mare que prengue tot lo Prat, en tant que la gent de les cases restaren aillats

3. El divendres tres de novembre, «En aquest die a la matinada, se mogue tant gran temporal de vent, aygua y pedra y tempestat de la mar, que los vexells que estaven en lo moll corrien molt gran perill, y aixi sa Excelencia. en persona acudi al moll y dona orde de que de la dressana se aportassen totes les gumeses de canem y spart que trobassen per donar socorro a dits veixells del moll, y vent que los remeys humans no eran bastants y que la tempesta anave perseverant en tant exces que la spuma de la mar arrebataada del gran vent arribava dins ciutat fins al carrer Ample y altres carrers, tingueren per be de valerse dels remeys spirituals y aixi los capellans de Sta Maria de la Mar acudiren al baluart de Mig jorn y alli aportaren lo Santíssim Sagrament y lo lignum crucis, ab lo qual sen puyaren en la torreta de dit baluart la qual estave empaliada, y alli estigueren tambe al mati los pares de la Merce aportant lo cors de Sta. Marina, lo qual aportaren al moll y apres al baluart, y los Sors. Concellers acudiren al dit baluart y vist que la tempesta no aplacava enviaren a pregar al Rnt. Pare prior de la Merce manas portar lo cos de la beata Maria Socos la qual es molt apropiada contra les tormentes de la mar, y dit pare prior concedentint á la voluntat de dits Sors. Concellers, mana a tots los pares de la Merce aportassen ab professo lo dit cors y dits concellers enviaren dotze atxes blanques per acompanyarlo lo qual arribaren al moll, y de alli al dit baluart de Mig jorn y alli estigueren dits pares vetllant tota la nit. També acudiren los pares de Sta. Chatarina ab les reliquies de St. Ramon, los pares de St. Francesch, los de St. Francisco de Paula y lo domer de St. Pere ab molts parrochians aportant algunes reliquies de sants. Lo Sor. bisbe al depres dinar acudi al dit baluart y mana als capellans que no traguessen de alli lo Santíssim Sagrament fins que ell ho ordenas. Lo mateix dia al despres dinar los Sors. Concellers enviaren lo sindich de la ciutat al molt Ill. capitol pera supplicarlos se servissen fer pregaries perque Nostre Senyor se servis mitigar dita tempesta, y aixi al despres dinar en la seu se tragué patent lo Sm. Sagrament ys feu professo per la isglesia cantant la letania, y també per totes les isglesies parrochials de manament de monsenyor Exm. se tingue patent lo Sm Sagrament, y en la nit de orde dels Sors. consellers se ensengueren graelles per la vora del moll y de la mar.

Dissabte IIII – En est die essent Nre. Sor. Servit de que la tempesta del mar se assosegas al mati, vingueren los capellans del Pi en companyia de la confraria de la Sanch de Jesuchrist portant lo Christo gran y la Sta. Espina de la corona de Christo aportant atxes de cera ab gran multitut, y tenint orde los capellans de Sta. Maria del Mar de que tornassen lo Sim. Sagrament a la isglesia, los Sors. concellers acudiren a Sta. Maria de la Mar y de alli acompanyaren la professo dels capellans fins al baluart, y alli acudi gran multitut de gent de tots staments, y posats en orde capellans y lahichs aportant atxes de cera blanca ab gran multitut, se partiren ab professo del baluart, aportant los Sors. concellers lo talem, y anaren a Sta. Maria de la Mar, y en esser fora lo talem del baluart dispara tota la artilleria dels baluards de Mig jorn i Levant, y apres de esser arribada la professo en Sta. Maria de la Mar se digue solemne offici al qual assistiren los pares de la Merce, y en haver acabat lo officí dits pares se partiren pera la Merce aportant los cossos de sancta Marina y de la beata Maria Socos, y los Sors. concellers acompanyaren la professo anant de darrere aportant ciris en les mans» (*Manual de novells ardots*, 1900: 355).

dins de ellas no podent-los donar socorro per ninguna part, y algunes de dites cases ab la impetut del aygua hagueren de venir en terra y enderrocarse no perdonant a la torre del cap del riu, cosa impossible als homens, de la qual spalla un llens molt gran de muralla, y la casa de la ciutat, en Sant Joan Despi enderroca deset o devuyt cases mes, y lo vicari hague de trauer lo Sim. Sagrament de la isglesia y aportar-lo a una capella de Sta. Oliva per temor del riu que no sel ne aportas. Per altra part lo riu de Besos vingué tant poderos que arribave fins prop St. Andreu de Palomar y fins a la verneda, lo qual pareixia un stany de aygua arrasant los rechs dels molins, y spallant algunes cases alli haont arribava; y no sols en estes parts han causat danys dites aygues pero encara en la ciutat de Gerona, aportantsen cases y les baranes del Pont major, cosa que pareix impossible. En Leyda lo riu de Segre se sen aporta moltíssimes cases del pont y a la part de la ciutat enderroca totes les cases desde lo pont fins a casa de la ciutat, haventhi arcada que la ocupave tota ella la aygua, y enderroca totes les torres de devers aquella part del riu fent gran dany en los monestirs de la Sma. Trinitat y St. Agusti, y los pares se veren en gran perill. En la ciutat de Tortosa lo riu de Ebro sen aporta segons relacio de algunes persones dignes de fe noranta o cent cases, y en lo Ginestar essent bona vila y ben poblada apenes hi deixa cases. En Manresa, lo riu Cardoner espalla lo pont de Vilomara, y en lo monestir de Scala Dei les aygues donaren grandíssim dany en tant que y havie en la isglesia passats de quatre palms de aygua, en tant que aquest any tothom en comu diuhen lo any del diluvi» (*Manual de novells ardots*, 1900: vol. IX, 356-357).

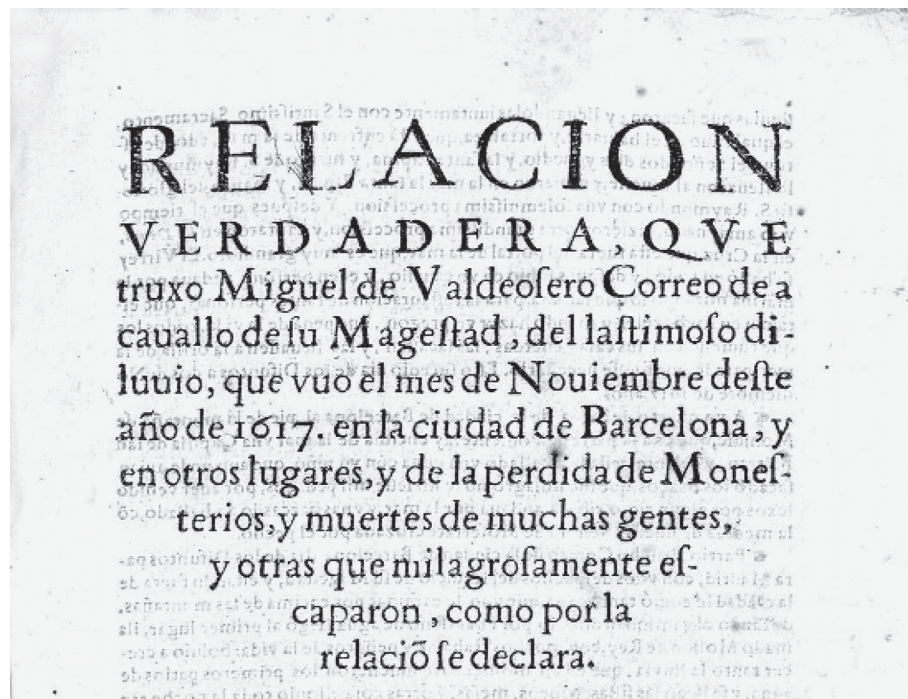
D'altra banda, una relació publicada a Sevilla l'any 1618 aportava una informació molt valuosa i en complementava el que fins ara en sabíem. Abans d'entrar-hi, diguem que el seu autor va ser Miguel de Valdeosero, correu reial «de a cavallo», i que se centra en els fets de la ciutat de Barcelona i altres llocs de Catalunya (Valdeosero, 1618). És arran d'aquests fets que el virrei l'envià a Madrid, però les inundacions dificultaren la seva missió.

El relat del correu Valdeosero

Segons Valdeosero, a Barcelona havia estat plovent durant 32 dies seguits, tot i que amb intensitats diverses. Les pluges havien començat per Sant Miquel Arcàngel, el 29 de setembre. Després de dies plovent, va esdevenir-se un temporal marítim amb molt vent⁴ i el bisbe Lluís Sans va ordenar fer processons i altres actes de desgrecge com la veneració pública d'algunes relíquies.

El text que comentem parla de diverses relíquies, i en destaca especialment una Santa Espina de la corona de Nostre Senyor que era a l'esglesia del Pi i la capa de sant Raimon de Penyafort del convent de Sant Domènec. Totes juntes van estar, a més del Santíssim Sagrament, exposats en un baluard davant del mar durant dos dies i mig. Després «[...] lo llevaron al muelle, y mojaron en la mar la Santa

4. «Y al cabo de tantos trabajos fue nuestro Señor servido de embiar una tempestad por la mar con una contravanda de vientos, que parecia acabarse el mundo, dándose los baxeles unos con otros [...]» (Valdeosero, 1618: [1]).

Espina, y manto del glorioso S. Raymundo con una solemnissima procession», tot això sota la presència del virrei, que va ordenar que la gent facilités totes les cordes que tingués per mirar de contenir les desgràcies que s'estaven produint al port. Era el dia 2 de novembre de 1617 (Valdeosero, 1618: 2).

Aquell dia, el correu que va escriure la relació va ser enviat a Madrid per ordre del virrei, «[...] y estando fuera de la ciudad le cogió tanta agua, que uvo de caminar por encima de las montañas, dexando el camino ordinario, por estar lleno de agua [...]». Amb penes i treballs va arribar a Molins de Rei, on va començar a ploure i l'aigua, primer, es va emportar el que ara en diríem mobiliari urbà (cadires, bancs i taules). Va estar plovent tota la nit, i els hostalers a casa dels quals havia passat la nit el correu, de matinada no van tenir ni temps de vestir-se, perquè «[...] las casas que junto estaban se yvan cayendo [...] solo diré, que se llevó las casas de la calle baxa, sin dexar cosa alguna; y tambien se llevó la mitad del palacio de la Condesa de Benavente, señora del dicho lugar, cuya casa era muy antigua, y muy fuerte, hecha toda de piedra, y su huerta la allanó, que no parece por ninguna via lo que era antes» (Valdeosero, 1618: 2).

A Sant Joan Despí l'aigua es va endur l'església, la rectoria i altres cases; hi van morir un nombre de persones no quantificat. Després de dos dies i mig retingut a Molins de Rei, el correu va aconseguir arribar a Martorell, també amb

penes i treballs i caminant per sobre de les muntanyes. Aquí va estar plovent durant trenta hores més, fins al punt que l'aigua (suposem que del Llobregat) va arribar «[...] hasta la Yglesia mayor que està muy apartada de peligros de aguas, llegando el agua al pie del Altar mayor, falto poco para que no se le llevasse [...]» (Valdeosero, 1618: 2). En aquest punt, la relació torna a esmentar un palau de la comtessa de Benavent, emportat per l'aigua amb diversos productes alimentaris que es guardaven al seu interior, la rectoria, la casa de la fusta de la ciutat, el pont de fusta que hi havia «[...] en el otro rio, que se passa viniendo a Castilla [...]», la presó, on hi havia quatre presoners rescatats a darrera hora —«[...] que ya les llegava el agua hasta las barbas [...]»—, i moltes altres cases de la vila i l'ermita del Portillo (on es va endur la marededéu, invocada per les dones estèrils, que va aparèixer dalt d'un arbre).

L'aigua es va endur també els molins de Montserrat, que eren fariners i drapers, amb la gent que hi havia al seu interior. Però en un dels molins es va produir un miracle, diu Valdeosero, quan tota la família s'havia refugiat a la teulada i un noi que no sabia nedar en va sortir miraculosament il·lès i va anar a demanar ajuda a uns veïns.

El nostre correu va haver d'esperar fins al 7 de novembre perquè la crescuda no li deixava travessar el riu Anoia. Aquell dia, i atenent que la seva missió es va considerar que tenia un gran interès, es va provar de travessar el riu a gual amb un carro tirat per dues grans mules, però en ser dos passos dins del riu, l'aigua s'ho va emportar tot riu avall més de setanta passes, «[...] que fue harta ventura no ahogarse [...]». Al cap de tres hores, el correu va poder marxar, «[...] desnudo, encima de los ombros de dos hombres, y otros dos venian a su lado todos desnudos y muy plasticos [*sic*] de nadar [...]». No cal dir que els camins que va trobar després estaven pràcticament desapareguts i que anava trobant desgràcies i persones que les explicaven una mica pertot arreu.

Una de les persones que va trobar li va explicar que a Esparreguera havien estat enderrocades moltes cases i que hi havia hagut molts morts. La nota morbosa la hi posava el relat d'una dona trobada morta al llit perquè li havia caigut una biga de la casa a sobre, mentre tenia una criatura viva en braços. En el moment de sortir de rescatar-la, el cunyat de la dona es va trencar la cama. A Igualada, continua Valdeosero, va caure una part de les muralles.

Tot i el que havia anat veient en el seu viatge, el correu diu que en arribar a Lleida «[...] le parecia avia llegado un juyzio final [...]»: les cases dels ravals eren aterrades i hi havia mort «infinita gente». Els convents dels trinitaris i dels agustins van ser enderrocats. Entrat dins la ciutat amb una barqueta, hi va trobar molts altres edificis enderrocats.

En el seu viatge, Valdeosero esmenta també repercussions a Fraga i a Saragossa, on es va endur un pont sobre el Gállego, i, suposem que d'haver-ho sentit a dir, esmenta l'enderrocament de 150 cases a Tortosa i dos convents, junt amb la mort de moltes persones ofegades a Revisoled [*sic*]⁵ i el Ginestar, llocs que estarien més amunt de Tortosa.

5. Podria ser Benifallet, Miravet o Benissanet.

Ressons a la cort francesa

Ambrosi de Salazar⁶ va publicar l'any 1618 un discurs sobre el diluvi que havia tingut lloc l'any anterior al comtat de Barcelona (Salazar, 1618). A la portada de l'edició francesa es diu que s'hi annexa la còpia impresa a Barcelona per Estienne Libert (Esteve Liberós?)⁷ i que la versió francesa va ser presentada al rei Lluís XIII.

Salazar hi comenta que la pluja va començar a caure el 12 de setembre de 1617, acompanyada d'una «[...] fort grande & extraordinaire obscurité de temps, plein d'eclairs, de foudres, de tonnerres & de vents [...]», que van durar fins al dia 27, de manera que les aigües van començar a sortir de mare i a inundar-ho tot. El temporal marítim, a més a més, va crear unes onades tan grans que saltaven per sobre les muralles de la ciutat de Barcelona, «[...] & tout le dedans de la cité rempli d'eau» (Salazar, 1618: 5). Algunes cases, fetes de tàpia (terra), es van ensorrar; només al costat del port se'n comptaven una cinquantena «abysmees & pèrdues» (Salazar, 1618: 6). Després d'una aturada a principis d'octubre, el dia 7 el temporal va recomençar i va durar deu dies més. Segurament d'una manera exagerada, Salazar diu que «[...] plus de cinquante mille personnes y demeurèrent noyees pèrdues & ensevelies sous les eaux» (Salazar, 1618: 9). També fa referència a quatre grans burgs i trenta viles perduts i ensorrats, això a banda de moltes masies fetes de terra (Salazar, 1618: 10).

Salazar esmenta de passada els efectes dels aiguats a diferents indrets com ara Balaguer, Lleida, Tortosa, Ginestar, Vic, Girona i a Escaladei, on diu que només es va salvar un monjo (Salazar, 1618: 14).

Relació del rector d'Esponellà

Existeix una altra relació d'aquests aiguats, malauradament en molt mal estat de conservació, feta per Jeroni Piferrer, prevere i rector d'Esponellà, nascut a Crespià, que ho va voler escriure per record dels «qui per temps vindran» (Esponellà Associació Cultural de Tradicions, 2008). Segons aquest document, a Esponellà el Fluvià va créixer fins al punt que la nit del dijous 2 de novembre a mitjanit es va cridar viafós:

«[...] peranar donar socorro als del moli y traure lo blat era dins y lo demes rebot y laigua passava ja per devant la porta dealt del moli y lo endema divendres a la mateixa hora de nit poch mes o mancho sen aporta tota la teulada del moli y escapsa bona part de les parets y sostres y era tanta la multitud de laygua que passava per les finestres o archades petites del pont y a la casa del cap della del pont den Farriol entra laygua en lo sostre mes baix ahont tenian aygua fins a genol per lo sostre y per lo cap della del pont per les oliveres enlla den tria y den bito abasta sinquoanta y quotra passos y faltavansen quoranta passos que no arribas a la taparada del camp den bito passeyat per mi debaix escrit y a la casa

6. Intèrpret de castellà al servei del rei Lluís XIII, rei de França (1610-1643), i, per tant, copríncep andorrà, que acabaria sent també comte de Barcelona.

7. No l'he poguda localitzar.

del balle de Vilert sen aporta la cabanya y lo trull de fer oli o la istantia del trull y una istantia tenian en la part de Fluvia y lin aporta totes les botes del celler plenes de vi y arriba laygua dins la entrada de la rectoria del Vilert quem digue a mi lo señor Rector que y tenia aygua fins als genolls de manera que fou un diluvi que may persones ... vivian tenian memoria de tal ni creuen fos estat tal el diluvi de Nohe fou grandissims danys est riu Fluvia en Olot y Besalu espalla molts adeficis casas fins adoberias de blanques y en lo empurda nega bestias de tot genero y derrocha moltes cases y ... a molts conrrous y Terras fou tambe grandissim dany a Gerona particularment al carrer del pont maior a les cases estavan de la part del Riu ne espella moltes ... molts altres danys y espella un tros del pont maior per les parts ahont pessava y ... e Llobregat en lo valles dona maios danys ... de la Muga lo mateix de manera que tots los ... en grandissim danys fou grandissim diluvi [...]».

Un document de la notaria de Sant Quintí d'en Bas

Gràcies a l'amabilitat de Xavier Solà hem pogut tenir esment d'una memòria dels fets que es va redactar a la notaria de Sant Quintí d'en Bas, conservat actualment a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa. Aquest document diu el següent:

«Memòria sia com a 3 de novembre de 1617, que era un dijous, feu un tant gran diluvi per tot lo Principat de Cathalunya y Comptats de Rosselló y Cerdanya, generalment que may se entengué tal, perquè espatllà lo pont de Roda y de Carós y de Susqueda y de Mer, los ponts de Susqueda y Carós los se'n portà tots, los de [A]mer y de Roda espatllà, y de tal manera lo de Roda que se haurà de tornar fert tot, y espatllà també lo pont maior de Girona, y se'n portà algunas casas del pont maior, y se'n portà moltes casas en la ciutat de Vic, y se'n portà tots los molins de Ter y de Fluvià, exceptat lo del Gallicer de Roda y lo molí de la Cavalleria espatllà, y se'n portà los molins de Olot, y principalment lo molí de m^o Batista Bassols que havia fet nou en lo pont nou, y feu grans stragos assí en la plana de Bas, y a Sant Feliu de Payarols se'n portà tots los molins d'en Spígol y lo molí d'en Llogà, y la casa den Deura y los horts de m^o Prat, qui fou vora lo riu dejús del pont, y Anglès se'n portà la casa d'en Fenera y lo molí d'en Marquès de Susqueda, y en Tortosa dos o tres centas casas, y en Tolosa quatre o cinc centas casas, y a casa d'en Matabosc hagueren de foradar la casa devés lo bosch devant la tosquera per traure de fora lo bestiar y se li espatllà un tros de casa, y lo cobrí los demés sembrats.»⁸

Damià Bolló i els fets de Centelles

Sobre el cas de Centelles tenim el relat dels fets que va fer el rector Damia Bolló, que acabava d'arribar a la vila. Tal com va anotar en el registre de defuncions, el 3 de novembre de 1617 a Centelles hi va haver un *magni diluvi*: els torrents de Riucerdà i de Riumundé es van desbordar, sis o set cases van ser arruïnades

8. ACGAX, Notaria de St. Quintí d'en Bas, Antoni M. Mercadal, *Manuale*, 1617 (O568), [1617, novembre, 3], f. 3r. Transcripció de Xavier Solà.

i moltes altres patiren importants danys. El centre del poble, des del torrent de la Cira fins a la plaça Major, va quedar cobert d'aigua, arbres i llot. Durant dies tot el sector septentrional de la vila va quedar inhabitable. El molí d'en Rossell va ser destruït i l'aiguat va matar els animals dels masovers. Molts horts, camps i arbres que eren al voltant de Riucerdà van desaparèixer per sempre més. Així mateix —i de fet aquest és el motiu pel qual aquesta informació es va escriure en el registre de defuncions de la parròquia de Centelles— l'aiguat va provocar l'esfondrament d'una casa propera al Joc de la Pilota, amb tan mala sort que el nunci Blai Bellmunt, que era al carrer fent unes crides de socors, hi va morir.⁹ Encara el 3 d'agost de 1622, quan es refeia una casa que es trobava a prop del portal del Pont, s'indicava que havia estat demolida a conseqüència del «magno diluvio qui deo permitente fuit in anno MDCXVII».¹⁰

El cas de Camprodon

A Camprodon es van ensorrar diverses cases i una part de les muralles va estar a punt d'enderrocar-se.¹¹ El rector en va fer la següent relació:

«Memoria del diluvi del any 1617.

Fas memoria que a 2 del mes de noembre del any 1617 apres de dinar ab la nit següent y lo endema que comptavam a 3 de dit mes ab la nit següent ploque continuament sense cessar y las riberas de Ter y de Ritort vingueren molt grosses. En tant que Ritort vingue a sobre pujar lo pont que es devant la Yglesia de Sta. Maria y passar sobre lo dit pont fen molt grans malefics la dita ribera de Ritort en parets que feyhan vora y barana en lo dit pont de Sta. Maria y maltracta molt lo espero del dit pont. Item derroca del tot lo pont que era al mit del carrer de Valencia als carrer[s] de Sta. Maria que per ventura may pus lo tornaran edificar. Item sen aporta les parets que feyhan vora y barana en lo pont que es al cap devall del carrer de Valencia y espatlla lo espero del dit pont y maltracta molt lo dit pont que segons despres se vehe si hagues molt durat hauria totalment derrocat lo dit pont. Item derroca vuyt casas consecutivas del dit carrer de Valencia, so es desdel pont del mig fins a la casa de Llorens Domenec. Item maltracta y deteriora algunes altres cases de dit carrer so es la casa de Guillem Badia sastre[,] la casa de Gabriel Senyoret hostaler[,] la casa de Joan Martell ferrer[,] la casa de Llorens Domenec parayre[,] la casa de Joan Alsina parayre

9. ABEV, Centelles, D/3. Aquesta és la transcripció i traducció feta per Rafel Ginebra: «El diumenge 6 del mes d'octubre [novembre] de 1617 va ser enterrat eclesiàsticament Blai Bellmunt nunci o missatger qui fent unes crides de socorro per la vila va morir el dia 3 circa a l'hora octava de la nit de tal manera que en el Joc de la Pilota li va caure una casa a sobre per causa del gran diluvi que Déu va enviar a Catalunya, després de molts dies de contínua pluja, va succeir el diluvi el qual desolà la dita vila (sis o set) algunes cases i moltes altres per molts dies i va fer inhabitables i en part les va destruir. De manera que els rius de Riuserdà i torrent de Riumundé van inundar l'esmentada vila i la van omplir d'aigües, arbres i llot, de manera que quasi ningú va habitar per molts dies en ella des de la Plaça cap a la part septentrional. El molí d'en Rossell, pagès, va ser destruït, i va matar els animals dels colons [masovers]. I es va endur molts horts, camps i arbres que eren al voltant del dit riu Serdà. Kyrieleison que no torni a passar perquè per tota la terra va causar innumerables mals que seria llarg d'enumerar».

10. ABEV, ACF, F/12, f. 34v.

11. ABEV, Santa Maria de Camprodon, A-B-C-M/1, f. 121.

Testimoni del nivell que varen assolir les aigües al seu pas per Camprodon (actualment fora del seu lloc originari).

que quasi la derroca del tot, y si be dins los murs de la dita vila no feren les ditas riberas ningun malefici, empero tota la nit estigueren ab molt gran cuydado perquè la aygua començava ja [a] entrar per lo portal den Albareda y tots los qui tenian casa a la part del dit riu desdel portal den Albareda fins al portal den Planes buydaren les casas així de personas com de mobles per temor que com les ditas riberas venian tant crescudas no derrocassen les muralles y encara que no les derrocas com per misericordia de deu no les derroca ab tot tenia temor que entrant aygua per lo portal den Albareda, cenyeria tot lo gran carrer des del dit portal den Albareda fins al dit portal den Planes. Deu vulla no tornen mes semblants inundacions de ayguas y fonc lo major impetut de ditas ayguas en la darrera nit desde les vuit horas fins a les dotze y dins de aquexas quatre horas se feren los dits y altres malefics en Camprodon.»¹²

A la plaça Cèsar August Torras de Camprodon hi havia hagut una placa penjada en una paret on es podia llegir: «A 3 de No[v]embre any 1617 laygua es aribada en aquesta raila». S'ha calculat que l'altura màxima que van assolir les aigües del Ter i del Ritort va ser d'1,90 metres en aquell indret (Consorti del Ter, 2013).¹³

12. ABEV, Santa Maria de Camprodon, A-B-C-M/1, f. 121.

13. Segons dades de l'Agència Catalana de l'Aigua, l'any 2014 es va constatar «[...] que la placa de 1617 que estava anteriorment col·locada a la façana, havia desaparegut degut a l'enderrocament de l'edifici vell i l'aixecament d'un de nou. L'Ajuntament es fa càrrec provisionalment de la placa mentre es construeix el nou edifici. Una vegada s'acabin les obres es tornarà a restituir-la en el seu lloc original del mateix edifici del carrer València, 5» (Agència Catalana de l'Aigua, 2015b). En el moment d'escriure aquest article encara no hi havia estat tornada. Val la pena destacar que gairebé un metre per sobre de la placa esmentada se'n troba una altra que recorda la riuada de 1940.

Altres documents que en parlen

Una altra fita epigràfica que recorda aquesta inundació es troba a la ciutat de Girona, a les proximitats del Pont Major, concretament a la façana principal de l'església de la Mare de Déu de la Pietat (antigament, Santa Llogaia de Pont Major). La inscripció es troba dividida en quatre carreus distribuïts de manera horitzontal, dos d'ells molt desgastats i pràcticament il·legibles. De tota manera, encara avui dia s'hi pot llegir: «A 3 de novembre del any 1617 residint... parrochia de Sta. Logaya des Ter... ria(da)... arribar fins asi la ayguada del dilu(vi)» (Agència Catalana de l'Aigua, 2015a). Segons els càlculs fets per tècnics de l'Agència Catalana de l'Aigua, el nivell del riu Ter en aquest indret hauria arribat a superar els 10 m.

Tot i que en alguns llocs, com a Camprodon, altres aiguats van assolir nivells més elevats, segurament aquelles inundacions siguin les més catastròfiques de què tenim notícies. A més a més, van afectar gairebé totes les conques de Catalunya. Per això des de llavors el 1617 es coneix com l'*Any del Diluvi*.

En relació a Sant Adrià de Besòs, sabem que arran d'una de les seves besosades, el notari Pere Guasch va deixar el testimoni que comença de la manera següent: «Fas memoria yo Pere Guasch notari, com a Sant Miquel de setembre del any 1617 comensaren les pluges del cel i duraren fins en 15 de Nohenbre de dit any...» (Fuentes i Vicent, s.d.). Com mostra aquest document, les pluges van començar el 29 de setembre, diada de Sant Miquel Arcàngel, i continuaren durant més d'un mes i mig. De tota manera, els fets més lamentables tingueren lloc la nit del 3 al 4 de novembre d'aquell any.

A l'Hospitalet del Llobregat,

«[...] diverses masies quedaren enderrocades i la collita —ja en sacs— es perdé nadant aigües avall, i la riuada espatllà la torre militar del Cap del Riu, de la que caigué un tros de muralla, “cosa impossible als hòmens”, segons el cronista barceloní Bruniquer.»

«Al Delta, el Llobregat sobreixí i l'ocupà tot, però en una alçada abans mai —ni mai més— assolida, que arribà fins als pisos superiors de les masies. La deposició d'un dels testimonis és escruixidora: “estiguerem tres ho quatre dies tots coberts d'aygua casi fins al segon sostre de les cases y avia en dit Prat”» (Associació de Veïns de Bellvitge, 2009, citant textos de Jaume Codina).

Com ja s'ha dit, diversos ponts i passeres van resultar malmesos. El pont de Vilomara es va haver de reconstruir arran d'aquelles inundacions (Catalunya Medieval, s.d.; Sarret i Arbós, 1921: 295). L'aiguat també va destruir la resclosa de la Sèquia de Manresa (Balsareny), els ponts Vell i Nou de Manresa i n'enderrocà una gran llenca de muralla. Això a banda de molts desperfectes en molins, cases, adoberies, tints, trulls d'oli, camps, vinyes, horts i arbres fruiters (Sarret i Arbós, 1921: 295).

A Sant Vicenç de Susqueda la riuada es va endur el pont i el molí del Marquès —deia el capellà— «[...] y també la riera de Sallent [actualment de Rupit] sen portà les vores del pont de dita riera [...] y també se féu una allavisada no molt lluny de las casas del mas Albert y después los de Susqueda feren una barqua en lo riu

de Ter en la playa anomenada del rom [...]». Aquest mateix capellà va recollir que les vores del pont de Sau en van resultar afectades, i que els de Querós i Amer ho foren gairebé totalment (Solà Colomer, 2010: 219).

El cas de Vic

L'amo de Coromines, una masia situada a l'extrem de Sant Martí Sescorts, va fer una relació dels fets que també val la pena de reproduir:

«Divendres vespre a tres dies del mes de novembre del any 1617 ving[ue] gran tempestat de vent y aigua y trons y llamps que sobreving[er]en tant los rius que sen contaren meravelles que sols en la siutat de Vic sen entraren 42 cases y portats molins alguns dels qui eren en la riera y fou tan alta la riera que sobre puga [sic] los 2 pous [de glaç] qui [h]i son junts en la siutat, y viu jo de mos ulls que [h]avia de balades pedres dels borals més alts de dits pous y en lo riu de Ter va dexa molts pocs molins [sens] en derocar y enderoca part del pont de Roda y lo dit Ter arribà a trenta pasos dels orts qui estan juns en la vila de Manlleu y asó e posat de mamoria en aquest llibre jo Jaume Coromines.»¹⁴

El text d'Eduard Junyent (1977) fa èmfasi especialment en el cas vigatà i les repercussions que l'aiguat va tenir en els àmbits polítics municipals. En primer lloc, Junyent reproduïx una exposició al lloctinent general de Catalunya que no copiarem en aquest article per haver estat ja publicada per l'esmentat autor. Només en recordarem que es feia èmfasi en els enderrocats ocorreguts a la muralla i en els vorells dels ponts de Barcelona (del Remei), d'en Queralt, del Gurri i d'en Bruguer, així com en la pèrdua de 52 cases, de l'hospital de Sant Bartomeu, d'hortes i de molins, fet que feia que els pobres no poguessin tenir farina per alimentar-se. Quant als molins, els consellers remarcaven que la crescuda dels rius n'havia arruïnat nou en total, un dels quals, el d'en Galliners, se'l va endur sencer amb 12 o 14 persones a dintre. Les rescloses, sèquies, basses i carcabans dels altres van resultar danyats. Les adoberies també van sortir-ne afectades i es van perdre indústries i béns ja manufacturats o en procés de ser-ho. En total, la suma dels danys s'elevava a 80.000 o 100.000 lliures.

Segons Junyent, aquesta hauria estat la riuada més important a la ciutat de Vic, superior a la del 7 d'octubre de 1863, «[...] que no arribà a sobrepasar els ponts i que ensorrà 33 cases i que fou més de doldre pel gran nombre de persones que hi moriren degut a què la rierada sobrevingué durant la nit i sorprengué la gent dormint» (Junyent, 1977: 155).

Les conseqüències de l'aiguat

Segons els darrers balanços, el magne diluvi de 1617 va suposar la destrucció de 389 cases, 17 molins i 22 ponts, a més de danys parcials en les muralles de sis ciutats i el trencament de set canals d'irrigació (Thorndycraft *et al.*, 2006: 904-

14. ABEV, Sant Martí Sescorts, Y/I (Papers de Coromines).

905).¹⁵ Aquestes dades situen aquest aiguat com un dels més tràgics de la nostra història, tot i que els aiguats de Santa Tecla de 1874 fossin molt més destructius (Barriandos *et al.*, 1989: 15). De tota manera, ja hem dit que a Vic això no va ser així. També hi ha motius per pensar que no estan comptabilitzats els danys en el marc rural aïllat (masies, alqueries, etc.).

Més enllà de les vides i els béns que es van perdre en aquestes inundacions, el *magne diluvi de 1617*, tal com ens és referit en diversos documents, va tenir conseqüències devastadores per a algunes persones. D'aquesta manera, el mateix 7 de desembre de 1617 Bernat Nadal, hereu del mas Nadal de Vic, venia una peça de vinya al seu germà per fer front a les reparacions dels danys que li havia causat un aiguat que no podia ser cap altre que el que estem estudiant.¹⁶

Igualment, el 22 de febrer de 1618 Joan Francesc Farreres, ciutadà honorat de Barcelona domiciliat a Vic, com a procurador de Joan Magarola, establia a un apotecari vigatà (Miquel Ferran) una peça de terra que havia estat un hort tancat amb parets, però que en aquell moment era campa i es trobava amb les parets deruïdes a causa del *magni impetus fluminis* que el 3 de novembre havia afectat Vic, Osona i tot el Principat. Aquesta peça de terra es trobava a les hortes de Letrans, a prop del prat de la Riera.¹⁷

L'1 d'abril de 1619, el canonge Joan Moragues, com a procurador d'una altra persona, exposava la necessitat de refer el molí que tenia a prop del pont del Bruquer i tornar-lo a l'estat en què es trobava abans de l'al·luvió i inundació d'aigua que hi va haver a la ciutat i parròquia de Vic, a tot Osona i en altres parts del Principat de Catalunya, i el rec per a ús moliner. Per això, concedia a Jaume Puigseslloses i Molist, casat al molí i mas de Molist, de Vic, i a la seva dona, llicència i facultat per mutar el curs del rec, en el lloc que es diu el pas de la Mambla de Vic. També se li donava permís per fer de nou el rec o aqüeducte, per agafar l'aigua al Gurri.¹⁸

El 12 de març de 1621, Margarida Bonet, vídua del mestre de cases Antoni Bonet, concedia en emfiteusi al moliner Bernat Joan Saborit (oriünd de Riuprimer, però que en aquell moment s'estava al molí d'en Domènech de Vic) l'antic molí d'en Galliners, que junt amb el casal i l'hort havien estat derruïts a causa de les inundacions de 1617. El molí estava enderrocat i postrat en terra, fins al punt que només quedaven alguns rastres dels fonaments, algunes pedres del casal. Aquest molí es trobava al prat de la Riera, a prop de la calcinera de la ciutat de Vic, i estava sota domini de l'Almoina General de Vic. Per aquest contracte el molí s'havia de reedificar i fer-hi una *domum* en el termini de quatre mesos.¹⁹

En un sentit semblant, el 23 de febrer de 1622, el blanquer Segimon Vivet venia al tintorer Joan Tartera un pati o tros de terra que es trobava al lloc *olim vocato* lo carrer dels Esclafidors, on tenia una casa que la inundació del mes de novembre

15. Anotem que Salazar (1618: 11) deia que a l'Ebre hi havia molts molins i que «[...] furent la plupart emmenez, & de contre fait, s'en trouva de perdus iusques au nombre de trois cens & plus [...]».

16. ABEV, ACF, 2177, f. 86v.

17. ABEV, ACF, 2177, f. 169.

18. ABEV, ACF, 2178, f. 105v.

19. ABEV, ACF, 2180, f. 80.

de 1617 havia derruït «et solo adequada» com totes les altres cases del carrer dels Esclafidors, i de la qual només quedaven els fonaments.²⁰

Les conseqüències d'aquestes inundacions es van deixar sentir al llarg dels anys, i pel que sembla es van tornar a produir anys més tard: el 9 de novembre de 1636 se signava una època per unes obres fetes en una casa del carrer de Manlleu que es diu que es va enderrocar arran d'un diluvi del 14 de setembre de 1630.²¹

Igualment, l'any 1633, Joan Tartera, polvorer vigatà, confessava a un blanquer i reconeixia una venda d'un tros de terra situada al carrer «olim dels Sclafidors fora les muralles», un pati en el qual abans hi havia dues cases.²²

I, en un sentit semblant, l'1 de desembre de 1635, Joan Grosull, pare de Centelles, assegurava que tenia un pati de terra a Vic que havia estat establert al seu avi l'any 1570 i que s'havia endut l'aiguat de 1617.²³

Conseqüències sobre l'abastament de cereals

Ja hem dit que els molins foren afectats per aquesta riuada i això va suposar un problema de primera necessitat i màxima urgència. A Barcelona, una de les primeres conseqüències d'aquesta acumulació d'aigua va ser la destrucció de les sèquies que duïen l'aigua als molins de la ciutat, amb conseqüències socials importants:

«[...] y como no se podia moler trigo, y avia gastado cada uno en su casa la harina que tenia, se vieron con los mayores aprietos de hambres, que se puede imaginar. Y aunque adereçò la Ciudad dichas azequias, aprovechó poco, porque las rompio el agua, y assi padecieron ricos, y pobres mucha hambre, cosa que en aquella ciudad jamas se avia visto, ni oydo contar a los viejos, ni hallado por escrito, que por abundancia de agua uviessen avido tanta hambre; fue necessario que el Jurado de la dicha ciudad anduviesse por los hornos, y casas de panaderias poniendo penas de que nadie diesse, ni vendiesse pan, sin que primero se manifestasse, para dar orden a que se repartiessen entre los necesitados, y el mismo se hallava presente para que se diesse por peso, y medida» (Valdeosero, 1618: 1).

Com es veu, més enllà de les conseqüències directes de la inundació, el mercat dels cereals es va veure alterat, fins al punt que la ciutat de Barcelona va haver d'intervenir per evitar l'especulació i l'estraperlo.

En un sentit semblant, als molins propers a la ciutat de Vic es va produir un canvi tècnic tan gran que va alterar els costums que des de temps immemorials regien les relacions dels moliners.²⁴ Tal com ho demostra el document que acabo

20. ABEV, ACF, 2181, f. 82v.

21. ABEV, ACF, 2195, sp.

22. ABEV, ACF, 2192, f. 113v.

23. ABEV, ACF, 2194, sp.

24. «Per ocaasio del diluvi de 3 de novembre proppasat per la penuria y carestia que y ague una pesada de molrre y fer farina en la present ciutat y plana se donaren tanta presa los senyors dels molins qui aquells encara que espallats en adobarlos ab tanta perfectio que avuy no ya moli dels novament adobats que no

de transcriure a la darrera nota al peu, també als pobles de la plana de Vic es van produir caresties i penúries econòmiques que sembla que haurien incentivat els senyors dels molins a reconstruir-los al més aviat possible. En aquest procés de reconstrucció, els nous molins tenien rendiments superiors perquè molien més de presa. Això feia que les moles s'escalfessin més del que fins llavors havia estat habitual, però també provocava més *espolsadures*. No sé exactament a què es feia referència amb aquest concepte, però sembla que s'utilitzava per parlar de la farina que es perdia en forma de pols en el moment de fer anar les moles. Aquestes pèrdues, diu el document, eren compensades amb tres lliures de farina per cada quartera en els molins emplaçats a la conca del Ter, però en el cas de la parròquia de Vic la compensació es quedava en dues lliures. Les persones que van presentar aquesta reclamació consideraven que això feia que fossin «mes privilegiats los foresters», fet que causava greuges en els moliners vigatans.

Així mateix, el document es queixava del fet que en alguns casos els moliners havien de compensar les pèrdues de pes de les moltures, raó per la qual demanaven al pesador que vetllés perquè es donés a cadascú el pes just. De tota manera, sembla que aquesta segona queixa no estava relacionada amb l'aiguat de 1617.

Conclusions

En conclusió, les grans inundacions de novembre de 1617 han estat de les més importants de les quals es té notícia al nostre país. La seva incidència i la seva extensió geogràfica fan pensar que una recerca més aprofundida exhauriria encara molts més documents que hi farien referència.

Sense vocació d'exhaustivitat, aquest article ha pretès acostar-nos a uns fets que van tenir lloc fa quatre segles i que van tenir conseqüències importants sobre l'economia i la vida social del nostre país.

Les extraordinàries inundacions que van tenir lloc a inicis del mes de novembre de 1617 es van produir en un context cultural en què els coneixements empírics sobre el funcionament del clima i la meteorologia responien a una cosmovisió molt diferent d'aquella a la qual estem acostumats actualment. Aquesta cosmovisió clavava les seves arrels en una cultura catòlica per a la qual Déu era l'amo

---

molga molt mes blat que de antes tant per anar mes fortes les moles com tambe per a entrar mes aygua, y com mes molen van mes calents y rebents y per consequent [...] en molrer mes espolsadures que de antes, y com magnífics senyors per ordinasio o altrament se donian als molines de Ter tres lliures de farina per quartera per espolsadures es ab motiu que allí van los molins rebents y assi en los de la parrochia no sels ne done mes de dos, no es raho que sian mes privilegiats los foresters, que los de la parrochia militant la mateixa rahó com dalt esta dit perque es cert ne redunta grans danys als dits moliners de la parrochia, y tambe es cosa molt sarta y sabua per totes les persones qui saben que es lo molrre, que es cosa molt contingent faltar de un sach una ho dos lliures de farina que resta a la mola per tencarse mes prest que nos deu donar la firada y resta ala mola, y despres lo te demes lo sach que immediadament se molt y no es raho que com falte la faren affagir als moliners y no lan traguen del sach ques trobe ser y demes y aixy suplican també a vostres magestats dits molines se servescan donar orde al pesador que en lo pes matex ab unas balanses com acostumava habans trague la farina dels sachos que trobara ser demes del just pes y affagirlle allí dehont faltara donant acadaqual lo just, que ademes que lo suplicat es cosa molt justa com sen poden informar vostres magestats ab las personas qui an tingudes les mans al pes y saben que cosa son molins, y ne rebran molt particular merse, lo offic est et licit est.» ABEV. ACF, Confr/248, sp.

i senyor del que passés en un món que, al cap i a la fi, era ell mateix qui l'havia creat. En aquest món es produïa una lluita constant entre els elements que representaven el bé i els que eren dirigits pel mal.

En aquest context cultural, les inundacions es van produir perquè Déu ho va permetre, potser per provar la fe i la fidelitat humanes. S'ha dit, i malauradament tot sembla indicar que de manera encertada, que si la gran cacera de bruixes es va produir en els anys 1616-1622, la repressió es va generalitzar després dels aiguats de novembre de 1617.²⁵ De tota manera, un estudi monogràfic sobre el tema només posa en relleu la presència del diluvi de 1617 en la declaració d'una suspecta bruixa osonenca, i encara com una referència temporal.²⁶

Per això, tal com s'ha vist en diferents casos, calia provar de comunir el temps per calmar la ira divina, o, si més no, calia provar de reconciliar-se o d'aconseguir la pietat divina. D'aquesta manera, es va fer front als aiguats amb processons, comunint el temps amb rituals acceptats pels estaments eclesiàstics i recurrent a la utilització de totes les relíquies que va ser possible. En alguns casos es mostra com aquestes tenien les seves especialitzacions i la seva gradació.

En tot cas, però, les inundacions de 1617 ens mostren la fragilitat humana no només davant dels fenòmens meteorològics, sinó també a l'hora de trobar-hi solució i de mirar d'apaivagar-los.

Bibliografia

AGÈNCIA CATALANA DE L'AIGUA. *Riuades del riu Ter (Ter, Onyar, Galligants i Güell) a Girona. 3 de novembre de 1617*. 2015a. [En línia]. <http://aca-web.gencat.cat/aca/documents/ca/publicacions/espais_fluvials/inundabilitat/marques_riuades.htm>

— *Riuades del riu Ter i Ritort a Camprodon. 3 de novembre de 1617*. 2015b. [En línia]. <http://aca-web.gencat.cat/aca/documents/ca/publicacions/espais_fluvials/inundabilitat/marques_riuades.htm>

ASSOCIACIÓ DE VEÏNS DE BELLVITGE. *1617, l'any del diluvi*. 2009. [En línia]. <<https://avbellvitge.wordpress.com/2009/02/13/1617-lany-del-diluvi/>> [Consulta: 31 maig 2017]

BARRIENDOS, M. «“Lo any del diluvi”» a Catalunya. La reconstrucció i els efectes de les inundacions del novembre de 1617». A: «*Per bruixa i metzina*». *La cacera de bruixes a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya 2007, p. 82-91. [En línia]. <http://m.mhcat.cat/content/download/12388/93463/file/Bruixes_baixa_2.pdf>

---

25. «En els anys 1616-1622 es va produir la gran cacera de bruixes. La repressió es va generalitzar després dels aiguats de novembre de 1617, l'any del diluvi, segons les cròniques coetànies» (Museu d'Història de Catalunya, 2007: sp).

26. «[...] y me recordé que quant fou lo diluvi en lo principi del hivern ha fet dos anys nos ajuntàrem [...] en la muntanya més enllà de Sant Sagimon [...] y férem los conjurs ordinaris se acostuman fer per fer càurer pedra y nos ne tornàrem a casa, y los días següents fou aquell gran diluvi que feu tant de mal [...]» (Jiménez; Ginebra, 2009: 142).

- BARRIENDOS, M.; TUSET, J.; MAZÓN, J.; PINO, D.; RUIZ BELLET, J. L.; BALASCH SOLANES, J. C. «La rubinada de Santa Tecla a Tàrrega (23 de setembre de 1874)». *Urtx: Revista Cultural de l'Urgell*, 27 (1989), p. 9-25. [En línia]. <<http://www.raco.cat/index.php/Urtx/article/view/270118>>
- BRUNIQUEL, E. G.; CARRERAS I CANDI, F.; GUNYALONS I BOU, B. *Rúbriques de Bruniquer: Ceremonial dels magnífics consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Impr. d'Henrich, 1912.
- Catalunya Medieval* (s. d.). «Pont de Vilomara – El Pont de Vilomara i Rocafort / Bages». [En línia]. <<http://www.catalunymedieval.es/pont-de-vilomara-el-pont-de-vilomara-i-rocafort-bages/>> [Consulta: 31 maig 2017]
- CONSORCI DEL TER. Placa de l'aiguat del 1617 a la P. C. A. Torras, 5. 2013. [En línia]. <<http://www.consorcidelter.cat/el-territori-del-ter/rutes/ruta-per-les-inundacions-historiques/urba/placa-de-l-aiguat-del-1617-a-la-pl-c-a-torras-5>> [Consulta: 31 maig 2017]
- ESPONELLÀ ASSOCIACIÓ CULTURAL DE TRADICIONS. «Sia memoria als qui ara son...». *Butlletí d'Espionellà, Vilert i Centenys*, 6 (2008), p. 12.
- FUENTES I VICENT, M. (s. d.). *Les riuades del Besòs: les besossades*. [En línia]. <<https://sites.google.com/a/xtec.cat/mfuentes/viure-sant-adria/les-riuades-del-besos-les-besossades>> [Consulta: 31 maig 2017]
- JIMÉNEZ, A.; GINEBRA, R. «Els processos de bruixes com a font per a la meteorologia històrica: dades meteorològiques als processos de l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic». A: *Actes d'història de la ciència i de la tècnica*, 2(1) (2009), p. 127-145. [En línia] <<http://www.raco.cat/index.php/ActesHistoria/article/view/246438>>
- JUNYENT, E. (1977). L'aiguat de 1617 a Vic. *Ausa*, 8(85), 149-155. Recuperat de <http://www.raco.cat/index.php/Ausa/article/view/38723>
- Manual de novells ardots, vulgarment apel·lat Dietari del antich Consell Barceloní: volúm nové, que comprén lo volúm original XXVé: anys 1609-1619*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1900.
- MUSEU D'HISTÒRIA DE CATALUNYA. *Per bruixa i metzineria. La cacera de bruixes a Catalunya. Dossier educatiu*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2007.
- NADAL, L. B. *Episcopologio de Vich*. Vic: Imp. Viuda de R. Anglada, 1904.
- ROMA I CASANOVAS, F. *Temps atmosfèric, rituals religiosos i resposta social als segles XVII i XVIII*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 2011.
- SALAZAR, A. de. *Discours veritable du grand et espouventable deluge arriué en Espagne au Comté de Barcelone: présenté au roy*. Lió: pour Anthoine du Brueil iouxte la coppie espagnolle imprimée a Barcelone par Estienne Libert..., 1618.
- SARRET I ARBÓS, J. *Historia de Manresa*. Manresa: Impremta i encuadernacions de Sant Josep, 1921.
- SOLÀ COLOMER, X. *El Monestir de Santa Maria d'Amer a l'època moderna: religió, cultura i poder de la reforma benedictina a la vigília de les desamortitzacions (1592-1835)*. Barcelona: Fundació Noguera, 2010.

- THORNDYCRAFT, V. R.; BARRIENDOS, M.; BENITO, G.; MAYTE, R.; CASAS, A. «The catastrophic floods of AD 1617 in Catalonia (northeast Spain) and their climatic context». *Hydrological Sciences Journal*, 51(5) (2006), p. 899-912. [En línia]. <<http://doi.org/10.1623/hysj.51.5.899>>
- VALDEOSERO, M. de. *Relacion verdadera, qve truxo Miguel de Valdeosero Correo de a cavallo de su Magestad, del lastimoso diluvio, que uvo el mes de Noviembre deste año de 1617 en la ciudad de Barcelona, y en otros lugares, y de la perdida de Monesterios, y muertes de muchas*. Sevilla: por Alonso Rodriguez Garrama, 1618.

